

XVII. YÜZYILDAKI ON İKİ BÜYÜK ŞENLİK ve BUNLARDAKİ SANATSAL GÖSTERİLER

Sema GÖKTAŞ*

I.

XVII. Yüzyılda İmparatorluğun Durumu

XVII. yüzyılda, özellikle ikinci yarısından itibaren, Osmanlı İmparatorluğu'nda genel bir gerileyişten söz edilebilir. Sultanlar zayıf ve yeteneksizdir; ortaya çıkan siyasal boşluğu valide sultanlar, gözdeleler (Kösem, Hatice Turhan gibi), ya da sadrazamlar doldurmuştur.¹

Eski görkemli fetihlerden eser kalmamış, devlet XVI. Yüzyılın dinamizmini yitirmiştir. Fetihlerin yokluğu ganimet yokluğunu, bu da üçte ikisi sadece yeniçerilerden oluşan pahalı bir orduyu beslemek durumunda olan devletin gelirlerinde önemli bir düşüşü getirir.²

Askeri yenilgiler, diplomatik ödünler, toprak terkleri İmparatorluğun üstünlüğünü mutlak olmaktan gitgide uzaklaştırır. Ek olarak ekonomik alanda da paranın değerinin düşürülmesi, ek harçlar, olağanüstü vergiler, ödenmeyen aylık ve ücretler ve Batıların ekonomik sızmalarının başlaması söz konusudur. Yeniçeriler sık sık ayaklanır, esnaf ve küçük tacirler baş kaldırır, Anadolu'da, Suriye'de ve Lübnan'da yığınla ayaklanma görülür.³

Her şeye karşın, bu dönemde Osmanlılar hala göz ardı edilmemesi gereken bir gücü temsil ederler. Yüzyıl boyunca, bir çok kez yenilseler de, Bağdat ve Irak'ın yeniden fethini, Girit'in fethini, Viyana surlarının dibine dek uzanan tehdidi gerçekleştirmişlerdir. Ancak Viyana başarısızlığı, Batı'da olağanüstü bir yankıya yol açmış ve Osmanlı yenilmezliği mitosunun zayıflamasına katkıda bulunmuştur.⁴

İmparatorluğun içinde bulunduğu duraklama ve gerileme süreci, sanat ve kültür yaşamını da etkilemiştir. Kaynakların azalması mimariye yansımış, yüzyıl boyunca İstanbul'da ancak iki cami (Mavi Cami ve I. Ahmet Camisi) yapılmıştır. Ancak bunların yanı sıra, çeşmeler, kervansaraylar ve hanların yapılması, ekonomik yaşamın her şeye karşın canlılığını yansıtır.⁵

Yüzyılın yazarları ve tarihçileri geleneği izlemekle yetinmişlerdir. Bu dönemde düşün ve kültür yaşamında, Koçi Bey'i, Mustafa âli'yi, Kâtip Çelebi'yi, Hüseyin Hezarfen'i , Nâimâ'yı ve Evliya Çelebi'yi anmak gerekir. Dönemin kimi

* Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sahne Sanatları Bölümü Araştırma Görevlisi.

¹ Robert Mantran, "XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti: İstikrar mı Gerileme mi?", Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I, Çev : Server Tanilli, Cem Yayınevi, İstanbul 1995, s. 316.

² A.g.m., s. 291.

³ A.g.m., s. 305.

⁴ A.g.m., ss: 318-9.

⁵ A.g.m., s. 319.

tarihçileri-devlet içindeki konumlarından dolayı- yer yer eleştirel bir tutum takındıkları halde devlet mekanizmasının tümünü değerlendirip eleştiremezler. Devletin iç yaşayışı kendilerince de tam bilinmediğinden, Osmanlı Devleti tartışılmayan bir devlettir.⁶

Buna karşılık, Batı'nın İmparatorluk hakkındaki görüşlerinde belli bir ilerleme vardır. Devletin gücü hala çok büyüktür ve dinsel açıdan gizemli bir havası vardır. Ancak dikkatli gözlemciler eleştirel araştırmalara yönelmişlerdir. Özellikle XVII. Yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan, Batılı elçilerin yanlarındaki doğu dillerinin bilgisiyle donanmış yorumcu çevirmenler, gerçeğe herkesten iyi nüfuz edebilecek durumdadırlar. Bu kişilerin devletin görevlileriyle kurdukları doğrudan ilişkilerle karşılıklı bir açılış gerçekleştirilir. Bu yeni durumun sonuçları da içinde bulunulan değil, gelecek yüzyıllarda kendini duyuracaktır.⁷

İşte tüm bu durum ve koşullarda, çeşitli gerekçelerle, hatta kimi zaman gerekçe uydurularak, İmparatorluğun sosyal yaşamını renklendiren, (geçit törenleriyle birlikte) otuzdan fazla şenlik gerçekleştirilmiştir. XVII. Yüzyılın, devletin içinde bulunduğu siyasi-ekonomik-sosyal tabloya karşın, altı yüz yıllık Osmanlı tarihinde belki de en fazla şenlik düzenlenen dönem oluşu, dikkate değer bir olgudur.

II.

XVII. Yüzyıldaki Osmanlı Şenlikleri ve Geçit Törenleri

I. Ahmet Dönemi (1603-1617)

- 4 Kasım 1604 :** I. Ahmet'in oğlu Osman'ın doğumu, yedi gün yedi gece duraksız donanma ve şenliklerle kutlanıyor.⁸
- 12 Ekim 1606 :** İmparatorluğun Avrupa'daki üstünlüğünün sonu sayılan Zsitva Torok Antlaşması'ndan bir gün sonra, 12 Ekim'de bir şenlik düzenleniyor.⁹ Şenlik hem İstanbul'da, hem Budin'de, hem Komran'da yapılmıştır.¹⁰
- 13 Haziran 1612 :** I. Ahmet'in 13 yaşındaki kızı Ayşe Sultan'ın Nasuh Paşa ve 6

⁶ A.g.m., s. 320.

⁷ A.g.m., s. 320.

⁸ Metin And, Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, s. 20.

⁹ Özdemir Nutku, Tarihimizden Kültür Manzaraları, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 1995, s. 78.

¹⁰ Özdemir Nutku, IV. Mehmet'in Edirne Şenliği, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1972, ss: 25-6.

- yaşındaki kızı Gevherhan Sultan'ın Öküz Mehmet Paşa ile nikahlanmaları dolayısıyla düzenlenen çifte düğün şenliği.¹¹
- Eylül 1612 :** I. Ahmet, İran elçisi Kadı Han'ı etkilemek için İstanbul'a görkemli bir giriş yapıyor.¹²
- 1613 :** Bir vezirin üç oğlunun sünnet şenliği.¹³
- II. Osman Dönemi (1618-1622)**
- 1621 :** Rus Hasekisi II. Osman'ın ilk erkek çocuğunu doğurunca yedi gün yedi gece şenlik yapıyor.¹⁴
- 25 Ocak 1622 :** II. Osman'ın Lehistan seferinden zaferle İstanbul'a dönmesi ve Hz. Muhammed'in doğum günü çakışıyor. Çifte nedenli şenlik düzenleniyor.¹⁵
- IV. Murat Dönemi (1623-1640)**
- 1624 :** IV. Murat'ın kız kardeşi Fatma Sultan'ın Çatalcalı Hasan Paşa ile evlenmesi dolayısıyla şenlik düzenleniyor.¹⁶
- 1630 :** Fatma Sultan'ın ilk kocasının ölümünden sonra Canbolat Mustafa Paşa ile evlenmesi dolayısıyla şenlik düzenleniyor.¹⁷
- 10 Ağustos 1635 :** Erivan'ın ele geçirilmesi üzerine yedi gün yedi gece şenlik yapıyor.¹⁸

¹¹ Özdemir Nutku, Tarihimizden Kültür Manzaraları, s. 134.

¹² Metin And, s. 16.

¹³ Özdemir Nutku, IV. Mehmet'in Edirne Şenliği, s. 22.

¹⁴ Metin And, ss: 20, 62.

¹⁵ A.g.y., ss: 15,22,29,132.

¹⁶ Özdemir Nutku, Tarihimizden Kültür Manzaraları, s. 134.

¹⁷ A.g.y., s. 134.

¹⁸ Metin And, s. 22.

- 1637 : IV. Murat Bağdat seferine çıkarken esnaf loncaları geçit alayı düzenliyor.¹⁹
- 9 Aralık 1638 : Sadrazam Hüsrev Paşa baş kaldıran Abaza Mehmet Paşa'yı yenip tutsak aldıktan sonra İstanbul'a zafer girişi yapıyor.²⁰
- 1639 : IV. Murat'ın Bağdat seferinden dönüşü dolayısıyla şenlik düzenleniyor.²¹
- Sultan İbrahim Dönemi (1640-1648)
- 2 Ocak 1642 : Sultan İbrahim'in oğlu Mehmet'in doğumu üç gün üç gece şenlikle kutlanıyor.²²
- 25 Ağustos 1645 : Hanya'nın fethi dolayısıyla üç gün üç gece şenlik yapılıyor.²³
- 1645 : Sultan İbrahim ikibuçuk yaşındaki kızı Fatma Sultan'ı Yusuf Paşa'yla evlendirirken şenlik düzenleniyor.²⁴
- 11 Mart 1646 : Padişahın dört yaşındaki kızı Fatma Sultan'la Musahip Fazlı Paşa'nın düğünü dolayısıyla düzenlenen şenlik.²⁵
- 1646 : Osmanlı ordusunca kırk gün kuşatılan Resmo'nun düşüşü dolayısıyla üç gün üç gece şenlik yapılıyor.²⁶
- 1647 : Sultan İbrahim'in Telli Haseki'yle nikahlanışı dolayısıyla şenlik düzenleniyor.²⁷

---

¹⁹ A.g.y., s. 228.

²⁰ A.g.y., s. 22.

²¹ Özdemir Nutku, a.g.y., s.134.

²² Metin And, s. 20.

²³ A.g.y., s. 22.

²⁴ A.g.y., s. 218.

²⁵ A.g.y., s. 16.

²⁶ A.g.y., s. 22.

²⁷ A.g.y., s. 15.

1648 : Padişahın iki yaşındaki kızı Beyhan Sultan'la Sadrazam Hezarpare Ahmet Paşa'nın düğün şenliği.²⁸

IV. Mehmet Dönemi (1648-1687)

1649 : Yedi yaşında tahta çıkan IV. Mehmet'in sünnet şenliği.²⁹

28 Şubat 1655 : Sadrazam İbşir Mustafa Paşa'yla IV. Mehmet'in kızkardeşi Ayşe Sultan'ın düğünü dolayısıyla şenlik düzenleniyor.³⁰

1657 : Ordu Girit seferine çıkarken düzenlenen esnaf alayı.³¹

1663 : Padişahın emriyle sadrazamın Avusturya elçisi Prens von Leslie onuruna düzenlettirdiği şenlik.³²

2 Haziran 1664 : Şehzade Mustafa'nın doğumu öütün İmparatorlukta düzenlenen şenliklerle kutlanıyor.³³

1667 : I. Ahmet'in kızlarından Fatma Sultan Silistre Valisi Yusuf Paşa'yla evlendiği için şenlik düzenleniyor.³⁴

27 Eylül 1669 : Kandiye'nin alınışı dolayısıyla şenlik düzenleniyor.³⁵

10 Aralık 1670 : Venediklileri yenen Kaptan-ı Derya'nın İstanbul'a zafer girişi.³⁶

---

²⁸ Özdemir Nutku, a.g.y., s. 134.

²⁹ A.g.y., s. 134.

³⁰ Metin And, a.g.y., s. 16.

³¹ A.g.y., s. 232.

³² Özdemir Nutku, a.g.y.,s. 134.

³³ Metin And, ss: 20, 35, 241-2.

³⁴ A.g.y., s. 15.

³⁵ A.g.y., s. 22.

³⁶ A.g.y., s. 22.

- 13 Eylül 1672 : Kamenice'nin alınışı dolayısıyla düzenlenen üç gün üç gece süren şenlik.³⁷
- 14 Mayıs 1675 : Padişahın büyük oğlu Mustafa ile küçük oğlu Ahmet'in sünnetleri ve on yedi yaşındaki kızkardeşi Fatma Sultan'ın Musahip Mustafa Paşa ile evlenmesi dolayısıyla düzenlenen, otuz üç gün ve gece süren Edirne'deki büyük şenlik. Bu XVII. Yüzyılın en görkemli ve uzun şenliğidir.³⁸
- 20 Mart 1678 : Ordu Rusya seferine çıkarken düzenlenen esnaf alayı.³⁹

II. Ahmet Dönemi (1687-1691)

- 1692 : Padişahın ikiz şehzadelerinin doğumu dolayısıyla İmparatorluğun her tarafında düzenlenen, sekiz gün ve gece süren şenlik.⁴⁰
- 11 Nisan 1694 : IV.Mehmet'in kızı Ümmügülsüm'le Silahdar Çerkes Küçük Osman Paşa'nın düğün şenlikleri.⁴¹

II. Mustafa Dönemi (1695-1703)

- 1695 : IV. Mehmet'in kızı Fatma Sultan'ın Silistre Valisi Tırnakçı Mehmet Paşa ile düğünü ve II. Mustafa'nın kızı Ayşe Sultan'ın doğumu dolayısıyla düzenlenen çifte şenlik.⁴²

III.

On İki Büyük Şenlik ve Bu Şenliklerdeki Sanatsal Gösteriler

---

³⁷ A.g.y., s. 22.

³⁸ Özdemir Nutku, a.g.y., s. 134.

³⁹ Metin And, a.g.y., s. 234.

⁴⁰ A.g.y., s. 20.

⁴¹ A.g.y., s. 16.

⁴² A.g.y., s. 16.

Ele aldığımız dönemdeki yoğunluklarına karşın, şenliklerden on iki tanesi büyük şenlik niteliği taşır. Bunlar: 1606'da, 1612'de, 1613'te I. Ahmet tarafından; 1624'te, 1630'da, 1639'da IV. Murat tarafından; 1646 ve 1648'de Sultan İbrahim tarafından; 1649'da, 1663'te, 1672'de ve 1675'te IV. Mehmet tarafından gerçekleştirilen şenliklerdir.⁴³ Bunlardan IV. Mehmet'in 1675'te Edirne'de düzenlettirdiği büyük şenlik dışında diğerleri İstanbul'da yapılmıştır. XII. Yüzyılda şenliklerin düzenlendiği kent İstanbul'dur.⁴⁴ Bunun dışında, bir de İstanbul'la aynı anda İmparatorluğun çeşitli kentlerinde düzenlenen şenlikler vardır.

İstanbul'u bu dönemde "sık sık ortaya çıkıp büyük zarar veren yangınlar; yeniçerilerin yarattığı terör, baskı ve yağma olayları, Müslüman, Hristiyan esnafı haraca bağlamış olmaları; arada bir büyük depremler; birkaç kez Haliç'in donması ve Galata'dan İstanbul'a yürüyerek geçilmesi" gibi olaylarla sosyal yaşamı hareketlenen bir kent olarak betimleyebiliriz.⁴⁵ Sosyal yaşamı olumlu yönde canlandıran bir başka öge olarak şenlikler "...Avrupa'daki kral şenliklerinin tersine, yalnızca mutlu azınlık için değil, geniş halk yığınlarıyla birlikte yapılmıştır. Bu tür şenliklerin halkın günlük yaşamıyla kaynaşmış olduklarını rahatça söyleyebiliriz."⁴⁶

Sabahtan başlayıp gece yarısına dek süren şenliklerde, incelememizin konusu olan sanatsal gösteriler, ikinci ve gece gerçekleştirilirdi. Sünnet ve evlenme şenliklerinin düzeni aynıydı; geçit törenleri, gösteriler, törenler usul yönünden benziyordu, fakat içerikleri farklıydı.⁴⁷

Şenliklerdeki sanatsal gösterileri;

- a) Geçit Töreni Gösterileri
- b) Seyirlik Oyunlar
  - Çeşitli Hüner Gösterenler
  - Donanma ve Gece Eğlenceleri
- c) Müzik, Dans ve Soytarılık
- ç) Dramatik Gösteriler

biçiminde sınıflandırabiliriz.⁴⁸ Bu sınıflandırmayı farklı bir anlayışla başka bir biçimde kuran Metin And, şenliklerdeki sanatlara, özelliklere şenliklere tanıklık etmeleri bakımından önemli bulduğu şiir ve resmi, şenlik yerinin düzenlenmesi bağlamında mimarlık, dekor ve süsleme sanatlarını ekler.⁴⁹

a) Geçit Töreni Gösterileri

⁴³ Özdemir Nutku, a.g.y., s. 134.

⁴⁴ A.g.y., s. 29.

⁴⁵ Özdemir Kaptan (Arkan), **Beyoğlu**, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 160.

⁴⁶ Özdemir Nutku, a.g.y., s. 35.

⁴⁷ A.g.y., s. 33.

⁴⁸ Bu sınıflandırmayı yaparken büyük ölçüde Özdemir Nutku'nun **IV. Mehmet'in Edirne Şenliği**'nde yaptığı sınıflandırmaya bağlı kaldım.

⁴⁹ Metin And, a.g.y., ss: 61, 73.

Bu grupta, nahıllar, yapma bahçeler, şeker tasvirleri ve esnaf gösterileri sayılabilir. Bu gösteriler köken olarak ritüellere, dinsel törelere ya da Anadolu Selçukluları'na dek uzanan esnaf örgütlenmelerine dayanıyordu.⁵⁰

Düğünler için hazırlanan nahıllar, düğünü yapanın statüsünü ve ekonomik gücünü gösterirdi. Evlenmelerde kızın, sünnetlerde çocuğun ailesi tarafından hazırlanan nahıl, ağaç biçiminde, üzeri balmumu meyveler, hayvan figürleri ve çiçeklerle, renkli kağıtlar ve parlak nesnelere süslü, geçit törenlerinde alayın önünde taşınan "phalaphoric" bir simgeydi.⁵¹ Türk şenliklerinde ilk kez ne zaman ortaya çıktığı bilinmemekle birlikte, bilinen en eski kayıt, 1449'da II. Murat'ın oğlu Mehmet (sonradan Fatih)'in ve Sitti Hatun'un düğünleri dolayısıyla düzenlenen şenlikte görüldüğü üzerinedir.⁵²

1612'de I. Ahmet'in düzenlettirdiği çifte düğün şenliğinde otuz kadar ev yıktırılmış ;⁵³ yıkım iki dev nahılın rahatça taşınabilmesi için gerçekleştirilmiştir. Metin And, nahılların geçişi üzerine, şenlikle aynı yıl Fransa'da yayınlanan küçük bir kitapçığa dayanarak şunları söyler: "550 tersaneli, balyozlar, kürekler, sırkalar, kaldıraçlarla nahıllara yol açıyor, alayın önüne çıkacak engelleri kaldırıyorlardı. Bunlar iki dev nahıldı. Ortalarından ve tepe noktalarından çeşitli iplerle ve sırkalarla dik tutturuluyordu."⁵⁴ 1645'te Sultan İbrahim'in iki buçuk yaşındaki kızı Fatma Sultan'ın Yusuf Paşa'yla evlendirilmesi üzerine Nâimâ şöyle yazar: "...iki buçuk yaşındaki cihan padişahının kızı kendisine namzet kılındı ve büyük nahiller işlenmek için ferman olundu. At meydanına bakan İbrahim Paşa sarayı tamir ve bir iki gönül bezeyici köşk ve eşsiz bir pavyon ilâvesiyle tamir olundu. Ve nahillerin geçeceği yollarda, darlık veren balkonlar yıkılarak yollar genişletildi ve böylece evlendirme işine tam ehemmiyet verildi."⁵⁵ Yine Nâimâ'ya göre, 1646'daki düğün şenliği için, ellişer adamın götürdüğü minare gibi iki nahıl için sağdıç Sadrazam Salih Paşa tahminen elli bin kuruş ödemişti.⁵⁶ 1675'te Edirne'de düzenlenen büyük şenlikte ise dört çeşit nahıl vardı. Bunlar, büyük nahıllar, küçük nahıllar, gümüş nahıllar ve şeker nahıllarıydı. Büyük ve küçükler, şehzadelerin sünneti ve Hatice Sultan'ın evlenmesi nedeniyle, gümüş ve şeker nahıllar ise yalnızca evlenme için hazırlanmıştı. Sünnet düğünü için iki büyük, kırk küçük nahıl, evlenme düğünü için iki büyük, kırk küçük, iki gümüş ve sekiz şeker nahıl yapılmıştı. Bu şenlikte her birini yüz altmış forsanın taşıdığı büyük nahıllar Harem-i Hümayun'un dış kapısı önüne halatlarla bağlanmış ve sünnet şenliğinin sonuna dek orada kalmış; küçük nahıllar Padişah'ın otağı önüne

⁵⁰ Özdemir Nutku, **IV. Mehmet'in Edirne Şenliği**, s. 65.

⁵¹ A.g.y., ss: 65-6.

⁵² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Nahil ve Nakil Alayları", Belleten, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt: XL, sayı: 157, Ankara 1976, s. 56.

⁵³ Özdemir Nutku, Tarihimizden Kültür Manzaraları

⁵⁴ Metin And, a.g.y., s. 216.

⁵⁵ Nâimâ Mustafa Efendi, Nâimâ Tarihi, Çev: Zuhuri Danışman, Zuhuri Danışman Yayınevi, Cilt: 4, İstanbul 1969, s. 1662.

⁵⁶ A.g.y., ss: 1756-7.

yerleştirilmiş; evlenme şenliğinin nahılları da Damat Paşa'nın sarayındaki geniş düzlüğe yerleştirilmişti.⁵⁷

Bunların dışında, XVII. Yüzyılda nahılın bir yeniçeri ayaklanmasında parodi ögesi olarak kullanıldığı görülür. Buna göre yeniçeriler, IV. Murat döneminde, "12 Mart 1632'de ikinci kez başkaldırmışlardı. Defterdar Mustafa Paşa'nın, Yeniçeri Ağası Hasan'ın ve Padişah'ın gözdesi Musa'nın başını istiyorlardı. Tüm dkkanlar üç gün kapalı kaldı. İsteklerini elde eden zorbalar türlü taşkınlığa başladılar. Bir karnaval alayı gibi geçiyorlar, kartondan yapılmış çeşitli hayvanları ve uzun meşaleler taşıyorlardı. Evden eve gidiyorlar, para istiyorlar, vermeyenlerin evlerini ateşe veriyorlardı. Bu, Ramazan girişiyle geceleri sürüp giderdi. Bayramın ilk günü önemli kişileri, evlerine nahıllar gönderip eğlencelerine katılmaya çağırıyorlardı. Her nahılın üzerine bir not iliştilmişti; burada para ya da mal istiyorlardı."⁵⁸

Geçit töreni gösterilerinin bir başka ilginç ögesi, yapma bahçeler ve şekerden tasvirlerdi. 1675'te bunlar, nahılların ardı sıra geçirilmişti. Bir yabancı tanığa göre, bu bahçeler üç ya da dört metre kare büyüklüğündeydi ve kimileri "zarif tepeler, ufacak yollar, bin bir çeşit çiçek ve ağaçlar üstünde meyveler, ortada yaz köşkleri, bitkiler ve ağaçlar arasında kuşlar, çeşitli hayvanlar" ile süslenmişti.⁵⁹ Şenlikteki bahçelerin bazıları fiskiyeli, bazıları havuzlu, bazıları da ağaçlıydı. Bahçeler bazen menekşe, bazen de güllerle süsleniyordu. Düğün alayında iki meyve ve menekşeyle kaplı

iki çiçek bahçesi vardı, bu bahçelerin ikisinin de ortasında birer köşk bulunuyordu.⁶⁰

1675 şenliğinin önemli konularından biri de şekerleme ve şeker işleriydi. Sünnet alayındaki şekerlemeler, 200'den fazla hayvan figürünü kapsıyordu. Her tasviri üç ya da dört kişi kaldırılabiliyordu. Ayrıca iki yüz sandık kadar akide ve çeşitli şekerlemeler vardı. Bunlardan sonra, etrafı çimeni yansılayan şekerle kaplı, büyücek bir şeker bahçesi geçirildi. Şekerden yapılmış hayvan tasvirleri, şenliği izleyen yabancı tanık Covell'a göre "acemice ve ilkeldi". Aralarında Devekuşu, Tavuskuşu, Kuğu, Pelikan, Aslan, Ayı, Tazı, Geyik, At, Fil, Manda, Koç vb hayvanlar vardı. Büyüklükleri kırk altı santimden yetmiş altı santime kadar değişiyordu. Daha sonra bunlar şenlik alanına konup halka yağmalattırılmıştı.⁶¹

Şenlikteki gelin alayında ise yedi katırın taşıdığı şeker sandıkları, sekiz şeker nahılı ve iki şeker bahçesi geçirilmişti. Bu bahçenin içinde şekerden bülbüller, aslanlar, çeşitli kuşlar ve balıklar, tavuslar, karacalar, develer vardı. Ayrıca her birini iki adamın taşıdığı büyük baş tablalarında akide şekerleri bulunuyordu.⁶²

⁵⁷ Özdemir Nutku, IV. Mehmet'in Edirne Şenliği, ss: 66-70.

⁵⁸ Metin And, a.g.y., s. 224.

⁵⁹ Aktaran : Özdemir Nutku, a.g.y., s. 72.

⁶⁰ A.g.y., s.72.

⁶¹ A.g.y., s. 73.

⁶² A.g.y., s. 62.

1612'de I. Ahmet'in İstanbul'a girişi için düzenlenen görkemli geçit alayında ise ağırlık zeybeklerdeydi. "...yapma bir gemi, kartondan ya da tahtadan aslan, kaplan, pars, deriden büyük bir yaratık, çok iri boyda tahtadan bir balta, bir çiçek bahçesi gibi bir takım tasvirleri bu zeybekler taşıyordu."⁶³

1675 şenliğinde, esnaf gösterilerine ancak dördüncü gün sıra geldi. Her gün ikindiden sonra esnaf alfabetik sıraya göre Otağ-ı Hümayun'un önünden alanlarıyla ilgili gösterilerle geçip pişkeşlerini Padişaha sunmuşlar ve sonra kendilerine ayrılan yerde Padişah tarafından verilen yemekleri yemişlerdi. Bu şenlikte esnaf gösterilerinde şöyle bir sıralama vardı:

4. Gün : Edirne ekmekçileri, çörekçileri, dokumacıları ve değirmencileri.
5. Gün : Edirne ve İstanbul attarları, Edirne ve İstanbul kâğıtçıları, Edirne ve İstanbul ayakkabıcıları.
6. Gün : İstanbul koyun kasapları ile sığır kasaları, Edirne kasapları, Edirne ve İstanbul bakkalları, Edirne ve İstanbul mumcuları.
7. Gün : İstanbul ve Edirne debbağları, Edirne postacıları, İstanbul eskicileri.
8. Gün : İstanbul bezcileri, tesbihçileri, Edirne ve İstanbul kuyumcuları, Edirne saraçları.
9. Gün : Edirne bezestan esnafı, kavukçuları, İstanbul kavukçuları ve arakiyecileri, Edirne çakırcıları, Edirne ve İstanbul başçıları, Edirne kılıççıları, İstanbul kılıççıları ve bıçakçıları, İstanbul ve Edirne hallaçları, İstanbul ve Edirne yahudileri, İstanbul ve Edirne nalbantları, Edirne yorgancıları, Edirne tesbihçileri.
10. Gün : Kürkçüler, bezirgânlar.
11. Gün : Edirne ve İstanbul çadırcıları, Edirne ve İstanbul terzileri, İstanbul nalçacıları, berberleri, Edirne ahçıları, halıcıları, Edirne ve İstanbul okçuları ve yaycıları, arpacıları.
13. Gün : Mısır bezirgânları, İstanbul bezestan esnafı, saraçları, eskicileri, semercileri, Edirne semercileri, nalçacıları.
14. Gün : İstanbul ekmekçileri, kazancıları, kalaycıları, yorgancıları ve Edirne berberleri.⁶⁴

Arabalarla geçen esnaf, bir yandan yaptıkları işleri sergilerken diğer yandan kendi çalışmalarını yansıtan sahneler göstermişti. Sözelimi, demirciler demir döverek, terziler elbise dikerek, kasaplar koyun keserek geçmişlerdi.⁶⁵

Esnafın geçit töreni gösterileri her şenlikte yapılıyordu. Sergiledikleri mallar ve çalışmalarını yansıtan sahnelerle halkın büyük ilgisini çeken bu esnaf töresi XIX. Yüzyılın sonlarına dek sürmüştür.⁶⁶

⁶³ Metin And, a.g.y., s. 210.

⁶⁴ Özdemir Nutku, a.g.y., ss:73-4.

⁶⁵ A.g.y., s. 75.

⁶⁶ A.g.y., ss: 75-6.

Bu bölümde anılabilecek ilginç bir nokta, Evliya Çelebi'nin IV. Murat Bağdat seferine çıkarken esnaf loncalarının düzenlediği geçit alayı üzerinedir. Evliya Çelebi bu geçitte 57 grupta toplanmış 1109 esnaf türü saymaktadır. Bunların içinde toplum dışı, uğraşları suç sayılan kesimler de vardı. Başlı bozuklar, yankesici esnafı, gidiler, halkı dolandıran, aldatıp küreğe gönderen Kasımpaşa mukallidleri, yersiz yurtsuz, ahlaksız gençler gibi toplum dışı olanlar da bu geçitte yer almışlardı. Evliya Çelebi, bunların subaşının pususuna düşüp defterli olduklarını, defterle asesbaşuya ve subaşuya vergi verdiklerini, sayılarını, yerlerini ve kimliklerini yalnız subaşının bildiğini belirtir.⁶⁷

b) Seyirlik Oyunlar

Bu bölümde daha çok sirk sanatları yer almaktadır. Bunların yanında bir de geceleri gerçekleştirilen ışık gösterilerinden söz etmek gerekir.

• Çeşitli Hüner Gösterenler

1675 şenliğinin seyirlik oyunları arasında, canbaz, zorbaz, şemşirbaz, kzebaz, gözbağacı, yılanbaz, hayvan oynatıcılar, gölge oyuncular ve kuklacılar bulunuyordu.⁶⁸

Şenliklerin en tehlikeli gösterilerini gerçekleştiren canbazları üç grupta toplayabiliriz:

1. İp üstünde yürürken çeşitli akrobatik gösteriler yapanlar
2. Direk ya da dikili taşlara tırmananlar ve direk üstünde akrobatik hareket yapanlar (Bunlar bazen yağlanmış direklere de tırmanıyorlardı)
3. Uzun değnekler üzerinde yürütüp çeşitli danslar ve hareketler yapanlar.⁶⁹

Bu şenlikteki sünnet ve evlenme düğünlerinin yerleri ayrı olduğundan canbazların hüner gösterdikleri yerler de ayrıydı. Sünnet şenliğinde ip şenlik alanına, evlenme düğününde Selimiye'nin minaresinin ikinci şerefesinden Damat Paşa sarayının bahçesine gerilmişti.⁷⁰ İmparatorluğun çeşitli yerlerinden gelmekle birlikte çoğunluğu Türk olan canbazların gösterdikleri hünerlerden bazıları; eline terazi yerine iki hançer alarak ipin üstünde hiç bir şeye tutunmadan hızla yüz seksen derece arkaya dönebilmek, sırtında eşekle ipin üstünde dansetmek, sırta bağlanmış zenci çocukla kaval çalarak ip üzerinde yürümek, ayağa sepet bağlayıp dansetmek, tabanlara keskin tarafı gelmek üzere ayağa kamalar bağlayıp yürümek, ip üzerine kılıç koyup üzerinden atlamak, ip üzerinde dansederken havaya zıplayıp ipin üstüne bağdaş kurmuş biçimde düşmek ve yine havaya zıplamak gibi numaralardı.⁷¹

Direkte canbazlık yapan hüner sanatçıları, ip yerine, yüksek direkler, dikili taşlar, gemi serenleri kullanıyorlardı. 1675'te bir canbaz üzerinde top bulunan bir

⁶⁷ Aktaran : Metin And, a.g.y., ss: 228, 247.

⁶⁸ Özdemir Nutku, **Tarihimizden Kültür Manzaraları**, s. 34.

⁶⁹ Özdemir Nutku, **IV. Mehmet'in Edirne Şenliği**, ss: 82-3.

⁷⁰ A.g.y., s. 83.

⁷¹ A.g.y., ss: 84-5.

direğe tırmanmış, başını direğin tepesindeki topun üzerine koyarak amuda kalkmış ve ellerini bırakarak kendini topun üzerinde duran başıyla dengelemiştir. Bir diğeri, beline kalın köseleden enli bir kemer takmış olarak sivri uçlu bir direğin tepesine çıkmış, göbeğini direğin sivri ucuna koymuş, kollarını ve bacaklarını açarak eksen yaptığı göbeği üzerinde on beş dakika süreyle dönmüştü.⁷²

Üçüncü gruptaki canbazlara “paçlebâz” deniyordu. Bu kişiler bazen çok uzun değnekler üzerinde yürüdüklerinden terazi de kullanıyorlardı. Bazı paçlebâzlar bu yüksek tahta ayaklıklarla ipin üzerine çıkıp tehlikeli oyunlar yapıyorlardı. Bazen de alana topluca çıkıp ayaklarındaki değneklerle topluca dans ediyorlardı. 1675 şenliğinde Mısır’lı bir paçlebâz, ayağında 2.75 metre uzunluğundaki değneklerle, önce bir ayağını kaldırıp diğeri üzerinde dönerek dans etmiş, sonra yine tek değnek üzerinde kendini dengelemiştir. Daha sonra çapı 1.37 santim olan bir siniyi, bir yandan dans ederken diğer yandan orta parmağının ucuna koyarak döndürmeye başlamıştı. Canbaz siniyi bir sol bir sağ elinin orta parmağına geçiriyor, gitgide döndürme hızını artırırken bir adam gelip paçlebâzın ayağındaki değneklerden birini çıkarmış ve canbaz tek ayağındaki değnekle çalınan parçaya uyararak on beş dakika kadar dans etmişti.⁷³

Zorbazlar, adlarından anlaşıldığı üzere bedensel güç kullanarak hüner gösteriyorlardı. Bunlar da iki gruptur:

1. Acıya dayanarak dinsel güçlerini ortaya koyan ve bundan dinsel bir heyecan duyanlar. Bunlara “deliler” deniyordu.
2. Benzer gösterileri gövdelerini çalıştırarak, belli bir yetenek elde ederek gerçekleştirirdi.

Bu iki grupta yer alan kişileri ayırmak çok zordu. Delilerin gösterileri arasında kulaklarına, gövdelerine bıçak saplayıp az kan kaybıyla dayanıklılıklarını göstermek, kollara üç ya da daha çok, göğüslerine ikişer hançer, kafalarının iki yanına bıçak sokup çıkarmak gibi şaşırtıcı hünerler vardı. 1675 şenliğinde bir zorbaz, yirmi beş santim uzunluğundaki bir demiri burnunun sonuna kadar sokmuş, bir başkası darağacına benzeyen bir direğe makara takmış, makaraya, ucuna büyükçe bir halka bağladığı ince bir halat geçirmiştir. Daha sonra kendini halkaya saçlarından bağlamış ve halatın öteki ucundan asılarak kendini epeyce yükseklere çekmiştir. Bu gösteriyi bazen sırtına bir adam, bazen bir merkep, bazen de bir yavru deve alarak tekrarlamıştır.⁷⁴

Kılıçla gösteri yapan zorbazlara “şemşirbâz” deniyordu. Örneğin, karınları üzerine örs koydurup demir dövdüren zorbazların, bir de keskin kenarları sırtlarına gelecek biçimde kılıç koyanları vardı. 1675’teki şenlikte bu tür hüner gösterenler çoktu. Bunlardan bir Arap, çıplak gövdesiyle bir kılıcın keskin yüzü üzerine yatıyor, karnının üstüne iri kıyım bir adam çıkıyor ve yerde yatan Arap aynı zamanda bir

⁷² A.g.y., s. 88.

⁷³ A.g.y., s. 89.

⁷⁴ A.g.y., ss: 90-1.

kaldıraçla iki ya da üç kayayı kaldırıyor. Covel'a göre, kılıçlar adamın sırtını hiç yaralamıyor ve aynı adam kılıcı iki ucundan tutarak, keskin tarafını karnının üzerine basyırıp testereyle kesiyormuş gibi sürttüğünde yine adama bir şey olmuyor, sadece kılıcın sürüldüğü yerde kırmızı bir iz görülüyordu.⁷⁵

"Başları üstünde dönen zorbazlar, gövdeleri lastik gibi yumuşak, çeşitli taklalar atıp, ayaklarını kafalarına değdirenler gibi, Batı'da *contorsionniste* denilen akrobatların özdeşidirler. Başlarının üstünde sııkları, üst üste konulmuş testileri, insanları, sıırığın üstünde duran hayvanları dengeleyen bu kimselere Batı'da denge uzmanı anlamına gelen *equilibrist* deniliyordu. Türk şenliklerinde bu iki hüner dalını bir arada yapan zorbazlara ise *küzebâz* denir."⁷⁶ Edirne şenliğinde bir *küzebâz*, 2.75 metre uzunluğunda, 15 santim kalınlığında ve uçları daha da kalın bir sıırığı alt çene dişleri üzerine oturtmuş, sonra sıırığa hiç elini değdirmen ve gövdesinin dikliğini bozmadan dansetmiş, bir yandan müziğe uygun bir şekilde el çırpıyordu. Bundan sonra sıırığın tepesindeki yuvaya sekiz ya da on gözlü bir çerçeve, bu gözlere de su dolu kaplar oturtmuş, bunları sıırığın ucunda havaya kaldırarak bir damla su dökmeden dansetmişti. Aynı dansı, sıırığın üstündeki oyuğa daha küçük bir sıırık, bunun da üstüne bağdaş kurmuş küçük bir çocuk yerleştirerek tekrarlamış, daha sonra sıırığın üstüne içi su dolu büyük bir küp koyarak dansetmiş, derken aniden alt çenesinin üstünde taşıdığı sıırığa vurarak su küpünü havada yakalamıştı.⁷⁷

Gürzbazlar, çeşitli ağırlıklarla oynayarak hüner ve ustalık gösterirlerdi. Kullandıkları nesnelere çeşitli gürzler ve matraklardı. Edirne şenliğinde bir bostancı eri yaklaşık 1.20 metrelik demir saplara bağlanmış ve her biri on iki kilodan yirmi üç kiloya kadar ağırlığı olan top biçimli taşlarla hüner göstermişti. En hafiflerinden başlayarak, her eline bir tane alıp bunları bazen başının üstünden, bazen koltuk altlarından, bazen de omuzları üstünden ustalıkla döndürmüştü. Sonra da her biri yirmi üç kilo gelen taş toparla rahatça oynamış ve sonra da her biri yirmi yedi kilodan elli dört kiloya kadar olan gürzlerle gösterisini sürdürmüştü.⁷⁸

Şenliklerde gözbağcılıkla ilgili hünerler, hokkabazlık, tasbazlık, beyzabazlık, yuvarlakbazlık gibi gösteri ustalıklarını kapsıyordu. Hokkabazlık, hokkalarla oynayan, tasbazlık, irili ufaklı taşlarla oynayan, beyzabazlık, yumurtalarla hileli oyunlar düzenleyenlere deniyordu.⁷⁹

1675 şenliğinde yılanla gözbağcılık hüneri gösterenler, yani yılanbazlar da yer almıştı. Bunlar seyircilerin çeşitli yerlerinden yılanlar çıkararak, ya da onların eşyalarını hissettirmeden alıp geri verirken üzerlerine yılanlar koyarak onları şaşırtıyorlardı.⁸⁰

⁷⁵ Aktaran : Özdemir Nutku, ss: 92-3.

⁷⁶ A.g.y., s. 93.

⁷⁷ A.g.y., s. 94.

⁷⁸ A.g.y., s.95.

⁷⁹ A.g.y., s. 96.

⁸⁰ A.g.y., ss: 97-8.

Edirne şenliğinde hayvan oynatıcılarının da birçok gösterisi vardı. Bunlardan bazıları; evlenme şenliğinde gerçekleştirilen bir gösteride, çıplak bir çocuğun ayıyla güreşmesi, tazı yarışları, ellerinin üzerinde yürüyebilen ve takla atabilen, birbirlerinin arka ayaklarını tutarak birlikte hem öne hem arkaya takla atabilen maymunların gösterileriydi.⁸¹

Sirk gösterilerinden farklı seyirlik oyunları kapsamına gölge oyunu ve kukla da girer. Şenliklerdeki gölge oyunları iki türdeydi. Bunlardan biri beyaz bir perde üzerine arkadan ışık vurdurarak parmakların gölgesiyle yaratılan hayvan figürleriyle oyun oynatmak, diğeri deve derisinden yapılmış renkli tasvirler yaparak oyun kurmaktı. XVII. Yüzyılda İmparatorluğun çeşitli yerlerinde bulunmuş gezgin Thévenot, günlüğünde bu oyunların daha çok Yahudiler tarafından oynatıldığını, açık saçık şarkılar ve hareketlerle dolu olduğunu belirtir.⁸²

Türk şenliklerinde kukla da vardı. Bunlardan bir kısmı dev boyutlu ve kolunu başını oynatmanın dışında pek hareketli olmayan kuklalar, diğeri küçük sahne önünde oynatılan, normal boyutlu ve hareketli kuklalardı. 1675 şenliğinde hem kukla hem gölge oyunu vardı. Şenliği izleyen de la Croix, Yahudi hokkabazların ellerinde kuklalarla, Padişah'ın çadırından başlayarak bütün çadırları dolaştırıp kukla oynattıklarını ve el çabukluğu hünerleri gösterdiklerini belirtir.⁸³

• Donanma ve Gece Eğlenceleri

Işık ve ateş, bütün kültürlerde olduğu gibi, Türk şenliklerinde de şenliğin en önemli ögesi olmuştur. Osmanlılarda şenliğin bir adının da “donanma” ya da “şehrayin” oluşu, bunun bir kanıtıdır.⁸⁴ Türk şenliklerinde de, Rönesans şenliklerinde olduğu gibi, çok sayıda fişek türüyle gerçekleştirilen fişek sahneleri, dekorlar, çeşitli tasvirler kullanılmıştır. Donanma, fişeklerle yapılan gösteriler ve kandillerle ortaya çıkarılan süsler, yazılar, resimler olmak üzere, iki temel bölümde hazırlanıyordu.⁸⁵

1606'da Macaristan'la barış yapılması üzerine düzenlenen şenlikte donanma yapılmış; ⁸⁶ 1613'te vezir çocuklarının sünnet şenliğinde, su üstünde 16 gemi ve güzel şatolarla yapılan fişek gösterilerini seyreden Thomas Coryate “bunca yüksekliğe çıkan fişekleri hiç görmediğini, ayrıca servi biçimindeki fişek gösterisini seyretmeye doyum olmadığını” yazmıştır.⁸⁷ Nâimâ da 1645'te Hanya'nın fethi dolayısıyla düzenlenen şenlik üzerine şöyle yazar: “Ve üç gün üç gece donanma ferman olunup şehirlerin hâkimlerine pâdişah emirleri gönderildi. İstanbul şehri

⁸¹ A.g.y., s. 100.

⁸² A.g.y., ss: 100-1.

⁸³ Aktaran : Özdemir Nutku, a.g.y., s. 101.

⁸⁴ Metin And, a.g.y., s. 101.

⁸⁵ Özdemir Nutku, a.g.y., s. 110.

⁸⁶ A.g.y., s. 26.

⁸⁷ Aktaran : Metin And, a.g.y., ss: 102-3.

donatılıp geceleri Haliç, Galata kandiller ile süslü sandallar ile doldu. Baruttan yapılmış kaleler ve toplar, ve fişenkler ile atılıp büyük şenlik olmuştur.”⁸⁸

1675 şenliğinin fişek ustalarının başında, biri Venedikli, diğeri Felemenkli olmak üzere sonradan müslüman olmuş iki teknisyen vardı. Bu şenlikte donanma ve fişek gösterileri her gün akşam başlayıp sabahın erken saatlerine dek sürmüştü ve yatsıdan sonra büyük ateşler yakılarak eğlenceler düzenlenmişti. Fişekler türlerine göre farklı adlarla adlandırılıyordu. Bunlardan bazıları; mühr-i Süleyman, hevayî, kandilli, fiskiye, divane, kestane, dev ana kandilli fişekleridir. Ayrıca bu şenlikte çeşitli tasvirlerle konulan, değişik sahneleri gösteren , bazen de canlı hayvanlara bağlanan fişeklerle donanma şenlikleri renklendirilmiştir.⁸⁹ Sevengil bu konuda ilginç bir eğlence türündende söz eder: “ Eski genel şenliklerde özel olarak eğlendirmek için getirilen tiryakiler padişah ve sadrazam çadırının önünde halka biçiminde toplanır, bağdaş kurarak yere otururlardı. Bu sırada önlerine para atılır, adamcağızlar paraları kapmak için koşuşurken aralarına kestane fişeği atılarak afyonları patlatılırdı.”⁹⁰

Donanma eğlencelerinde fişek gösterilerinin yanısıra kandillerle yapılan gösteriler de büyük ilgi görüyordu. 1675'te gerçekleştirilen bu tür gösterileri Covel şöyle anlatır: “Kandillerin alt tarafı cam fanustu; içine 2/3 oranında su doldurulmuştu, bu fanusun yukarsındaki haznenin içersinde de çok iyi yanan bir maddenin içine konulmuş pamuk vardı. Dört yanında ince teller kandilin yukarsında birleşiyor ve oradan da asılıyordu. Haznenin içinde yanan pamuğu rüzgârdan korumak için haznenin çevresi tahtayla kaplanmış, içine de çinko geçirilmişti. En altta bulunan cam fanuslar ise çeşitli renklerdeydi: yeşil, kırmızı, altın yaldızlı, vb. Bunlar gemi serenine benzeyen direklerle makaralarla çekiliyordu; yükseğe kaldırılıp aşağı indirilerek çeşitli hayvan tasvirleri ve yazılar ortaya çıkarılıyordu. Bir kuş resmi görülen yerde, bir bakıyorsunuz bir aslan resmi duruyordu.”⁹¹

c) Müzik, Dans ve Soytarılık

Eski dönemlerden beri birbirini tamamlayan ögeler olan müzik, dans ve soytarılık, Türk seyirlik oyunlarında da bir durumdadır. Bu gösterilerde müzik ve güldürtü birbirini tamamlıyordu. Hokkabazlıkta zurna ve def, Karagöz'de nareke ve def çalınışı, Orta Oyunu'ndaki çalgıcılar takımı, bu türlerin tümünde çeşitli dansların bulunması, matrak oyununun bir tür dansa benzemesi, soytarıların müzik eşliğinde dansetmeleri gibi olgular müzik ve gösteri sanatları arasındaki sıkı bağları gösterir.⁹²

⁸⁸ Nâimî Mustafa Efendi, a.g.y., s. 1692.

⁸⁹ Özdemir Nutku, a.g.y., ss: 110-1.

⁹⁰ Refik Ahmet Sevengil, İstanbul Nasıl Eğleniyordu, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 61.

⁹¹ Aktaran : Özdemir Nutku, a.g.y., s.117.

⁹² A.g.y., s. 78.

Şenliklerde müziğin çok önemli bir yeri vardı. Ancak görgü tanıkları, anlatılarında müzik üzerine çok ayrıntılı bilgi vermemişlerdir. Buna karşın minyatürlerde çalgı ve çalgıcılar çok bol gösterilmiştir.⁹³

Şenliklerde müzik üç önemli işlevi yerine getiriyordu:

“1. Konser musikisi: Yalnız dinlemek için gerek mehter musikisi gibi açık hava müziği, gerek kapalı yer musikisi ya da fasıl müziği konserleri düzenleniyordu.

2 .Eşlik müziği : Burada ilk akla gelen danstır. Öyle ki dansla musiki birbirinden ayrılmaz bir bütünün parçaları gibidir. Ayrıca şenliklerdeki dansçılar ellerindeki çarpate, çeğâne, zil gibi tartım çalgılarıyla bir ölçüde musikiciydiler de. Ancak musikinin eşlik işlevi yalnız dansta değildi, canbazı, hayvan eğitimcisi, hokkabazı, soytarı, sema eden Mevlevisiyle hemen her gösteriye eşlikte bulunuyordu.

3. Üçüncü işlevi ise görsel yanıydı. İster atlı ister yaya ya da oturmuş olsun mehter musikisi gerek çalgıcıların giyim kuşama, gerek çalgıcılarla göz dolduran bir görünümdü. Yalnız mehter musikisi gibi açık hava müziği değil fakat fasıl müziği ya da halk çalgı topluluklarının da böyle göz doyuran bir görünümü olduğunu minyatürler de kanıtlıyor.”⁹⁴

Covel, Edirne'deki şenlikte şehzade Mustafa'nın sünnet alayında büyük bir mehter takımının yer aldığını yazar. Buna göre, bu takımda on adet zurnacı ve nekkâreci, altı davul, dört nefir, iki kös ve dört takım zil vardı.⁹⁵

Mehter takımı bütün şenlik süresince orada bulunduğu için çalgıcılar nöbetleşe çalarlardı. Evliya Çelebi, XVII. Yüzyıldaki çalgıcılar esnafının yanısıra birçok çalgı çeşidini de anlatır. Bunlar arasında daire çalanlar, usulbendler, kemençeciler, neyzenler, musikar, çenk, kudüm, tanbur, kanun, ut, çartar, şeştar, kopuz, çöktür, çeşde, bunkar, yelteme, mogni, iflik, sünder sayılabilir. Aynı dönemde hemen hemen tümü Padişah huzurunda söyleyen 300 kadar şarkıcı da vardır.⁹⁶

Şenliklerde çeşitli dans türlerinin de yer aldığı görülür. Dansların türü ne olursa olsun, genellikle dansçılarla birlikte soytarılar da alana çıkar, dansçıları taklit etmeye çalışırlar, ya da sıraları gelince tek başlarına ortaya çıkıp gülünç dans gösterileri yaparlardı.⁹⁷ Dans gösterilerini;

1. Dinsel danslar
2. Savaş dansları
3. Hüner gösterilen danslar
4. Taklit dansları
5. Erotik danslar
6. Gülünç danslar

⁹³ Metin And, a.g.y., s. 165.

⁹⁴ A.g.y., s. 165.

⁹⁵ Aktaran: Özdemir Nutku, a.g.y., s. 79.

⁹⁶ Aktaran: Özdemir Nutku, a.g.y., s.81.

⁹⁷ A.g.y., s. 120.

biçiminde sınıflandırmak mümkündür. 1675'te en çok erotik danslar, bunun yanında da hüner gösterilen danslar, taklit dansları ve gülünç danslar vardı.⁹⁸ Edirne şenliğinde hüner gösteren dansçılar, bir gösterilerinde üç tane bardağı birbiri üzerine koyup dansetmiş, sonra bu bardaklardan ikisini kaldırıp üzerlerine birkaç kandilli küçük bir nahıl yerleştirmiş ve danslarını sürdürmüşlerdir. Kimi zaman bu dansçılar akrobatik hareketler yapar, dans arasında takla da atarlardı. Dansçılar çoğunlukla genç oğlanlardı, bazen 4, bazen 6, bazen de 8 kişilik gruplar halinde dans ediyorlardı. Taklitli danslarda ise, hayvan kılığına girmiş dansçılar vardı. Bu şenlikte aslan, leopar, geyik kılığına bürünmüş, bu hayvanları taklit eden dansçılar vardı. Hayvan kılığına giren dansçılar açık saçık hareketler de yaparlardı. XVII: Yüzyılda İstanbul'da bulunan Du Loir, bayramda gördüğü bazı gösteriler arasında, bir kısım oyuncuların Hristiyan rahipleri kılığında ve sodomi hareketlerle halkı güldürmelerini çok çirkin bulmuş; yüzyılın ikinci yarısında İmparatorluk sınırları içinde gezen Thévenot da çingene denilen bazı kadınların oynatıldığını, bunların çalparalarla dansettiğini, ve çok az paralar karşılığında utanç verici hareketler ve jestler yaptıklarını anlatmıştır.⁹⁹

Şenliklerde bir de gülünç danslar yapan ya da dansçıların gülünç taklitlerini yapan soytarılar vardı. Bazıları maskeli, bazısı başında bir keçe külâh, kimi takkeli, kafaları traşlı; büyük gürültülerle oyun alanına koşarlardı. Bağırıp çağırarak, ellerindeki tencere, cezve ve tavalara vururlar, çingiraklarla ya da çalparalarla dans ederlerdi. Birbirleriyle açık saçık hareketler ve şakalarla konuşan bu kişilere "curcunabaz" denirdi.¹⁰⁰

Curcunabazlar gibi, tiryakiler ve tulumcular da şenliklerin gülünç öğeleriydi. Tulumcuların iki işlevi vardı. İlki seyircileri oyun yerine sokmamak ve bir kargaşalıkta yağlı tulumlarıyla düzeni sağlamak, ikincisi de seyirciyi kırmadan, soytarılıkla, gülünç sözlerle bu işi başarmaktı. Tulumcular siyah, kırmızı deriden giysileri ve külâhları olan, ellerinde hava ya da su ile şişirilmiş keçi derisinden tulumlar taşıyan kişilerdi. Hem giysileri, hem tulumları yağa bulandığından seyirciler üstlerini kirletmemek için kaçışıyorlardı.¹⁰¹

ç) Dramatik Gösteriler

Özdemir Nutku'ya göre, tarihimizde dramatik oyunların ilk evresi "kolların" oynadığı konulu oyunlar, ikinci evresi de Orta Oyunu'nun kesin olarak biçimlenmesiyle ortaya çıkmıştır. Evliya Çelebi kendi dönemindeki kolların 300 kadar, seyre değer topluluklar olduğunu belirtir.¹⁰² Hânendeler, sâzendeler, rakkaslar, mutrûbler, pişekârlar, soytarılar ve mukallitler içeren bu kolların en önemli gösterileri taklitli güldürülerdi.

⁹⁸ A.g.y., ss: 120-4.

⁹⁹ Aktaran: Özdemir Nutku, a.g.y., s. 123.

¹⁰⁰ A.g.y., s.123

¹⁰¹ A.g.y., ss: 126-8.

¹⁰² Aktaran: Özdemir Nutku, a.g.y., s. 130.

1675 şenliğinde konulu oyunları oynayan üç kol vardı: İstanbul'dan getirilen Ahmet kolu ve Cevahir kolu, bir de Edirne'de bulunan Yahudi kolu. Esnaf geçidinin sonunda yürüten bu kollar, kağıt ve ottan kıyafetler içinde, ellerinde taşıdıkları büyük "phallus"ları kendilerini seyredenlere doğru sallıyorlardı.¹⁰³

Konulu güldürüler toplumun günlük yaşamından kesitler gösteriyordu. 1663'te Şehzade Mustafa'nın doğumu dolayısıyla İmparatorluğun çeşitli yerlerinde düzenlenen şenliklerden birini Halep'te izleyen Thévenot'a göre, "Halep'te Şeyh Bandar'ın köşkünde bir sahne kurulmuş ve Yahudiler burada bir komedyaya oynamışlardır. Oyunculara dört beş kişilik bir çalgıcı topluluğu eşlik ediyordu. Oyun bir Türk dansçısının çeşitli hareketlerle gelişen dansı ile başlamıştır. Sonra kadın kılığında iki Yahudi genci ortaya çıkarak danseder gibi döne döne oynamışlardır. Bundan sonra ortaya birkaç oyuncu daha gelmiştir. ; bu Yahudi oyuncuların birinin üstünde bir Frenk giysisi varmış ve yabancıların davranışlarıyla alay ediyormuş. Bu da oradaki seyircileri çok güldürmüştü. Hareketleri yüz kızartıcıymış, öteki oyuncular da bu bayağı hareketleri yapmakta ondan aşağı kalmıyorlarmış." Covell, 1675 şenliğinde izlediği bir konulu güldürüyü şöyle anlatır: "Bu gösteride iki sarhoş, iki genç sokak kadını, bir yaşlı gönül taciri, bir yiğit, bir asker ve üç karılı, aldatılmış bir koca vardı. Türklerin gönül işlerindeki çeşitli düzenleri, davranışları, aşırı kıskançlıkları ve bu konudaki sertlikleri doğrusu bu oyunda çok başarılı bir yolda canlandırıldı." Covell içinde bir seyis, bir berber, bir kasap ve başka rollerin olduğu başka bir oyundan ve Acem kılığına girmiş bir oyuncu ile başlarındaki sarıklarda tüy sorguçlar olan bir oyuncu topluluğunun oynadığı, herkesçe beğenilen çok güzel bir güldürüden de söz etmektedir.¹⁰⁴

Dramatik gösteriler kapsamındaki savaş oyunları, hareketler düzeni açısından Avrupa şenliklerindeki savaş oyunlarına benzemektedir. Nasıl Avrupa şenliklerinde Türkleri temsil eden taraf hep yeniliyorsa, Türk şenliklerinde de Hristiyan giysileriyle savaşan taraf daima yeniliyordu. Bu oyunlar daha çok kara savaşlarını gösteren, heyecanlı dövüş sahneleriydi.¹⁰⁵

Osmanlı Şenlikleri, yazık ki ancak yabancı gezginlerin ya da görevlilerin günlüklerinden izlerini sürebildiğimiz, bu kısıtlı kaynaklardan öğrenebildiğimiz kadarıyla bile kültürel çeşitlilikleriyle şaşkınlık uyandıran, çok az araştırmacının ilgi duyduğu, keşfedilmeyi bekleyen zengin dokulu araştırma alanlarıdır. Toplumsal, siyasal ve sanatsal açıdan şenlikler üzerine yapılacak her türlü inceleme kültür tarihimizi zenginleştirecektir.

KAYNAKÇA

I. KİTAPLAR

AND, Metin, *Kırk Gün Kırk Gece*, Taç Yayınları, İstanbul 1959.

¹⁰³ A.g.y., s. 132.

¹⁰⁴ Aktaran : Özdemir Nutku, a.g.y., ss: 133-5.

¹⁰⁵ A.g.y., s. 137.

AND, Metin, **Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982.

KAPTAN (ARKAN),  zdemir, **Beyoğlu**, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.

NAİMA MUSTAFA EFENDİ, **N im  Tarihi**,  ev: Zuhuri DaniŐman, Zuhuri DaniŐman Yayınevi, Cilt: 4, İstanbul 1969.

NUTKU,  zdemir, **IV. Mehmet'in Edirne Şenliği**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1972.

NUTKU,  zdemir, **Tarihimizden Kültür Manzaraları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1995.

SEVENGİL, Refik Ahmet, **İstanbul Nasıl Eğleniyordu**, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.

II. MAKALELER

MANTRAN, Robert, "XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti: İstikrar mı Gerileme mi?", **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I**,  ev: Server Tanilli, Cem Yayınevi, İstanbul 1995.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, "Nahil ve Nakıl Alayları", **Belleten**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt: XL, sayı: 157, Ankara 1976.